

Demir Küçükaydın

Marxizm

Din

Ve

“Türkiye Solu”

köXüz

Yayınları

Marxizm, Din ve „Türkiye Solu“

Demir Küçükaydın

Birinci Sürüm

Temmuz 2014

(Bu kitap „Türkiye’de İslam ve Sol“ adlı derleme kitaba yazılan yazının daha geniş versiyonudur)

köXüz

Dijital Yayınlar

İndir – Oku – Okut - Çoğalt – Dağıt

Bu kitap Köxüz sitesinin dijital yayınıdır.

Kar amacı olmadan, okumak ve okutmak için, indirmek, dijital olarak basmak ve dağıtmak serbesttir.

Alıntılarda kaynak gösterilmesi dlenir.

köXüz

Yayımları

İçindekiler

Marksizm, Din ve Türkiye Solu	4
Giriş.....	4
Marksizm Nedir ve Hangi Marksizm?	4
Din Kavramının Farklı Anlamları	5
Hukuki Anlamıyla İnanç Kavramı	7
Epistemolojik Anlamıyla İnanç Kavramı.....	8
Klasik Marksizm ve İnanç Kavramı.....	9
Klasik Marksizm ve Hukuki Anlamıyla İnanç (Din).....	9
Klasik Marksizm ve Epistemolojik Anlamıyla İnanç (Din).....	11
Marksizm, Din ve Yerleşik Kanaatler Ordusu	14
Üstyapının Bir Ögesi veya Bileşeni Olarak Din	15
Sınıf Mücadelesinin Bir İfadesi ve Aracı Olarak Din	16
Yapı ve Özne Sorunu ve Din.....	17
Üst Yapının Tümü Olarak Din ve Üstyapının Bir Bileşeni Olarak Din.....	18
Sınıflar Mücadelesi Tarihi Olarak ve Dinler Tarihi Olarak Tarih	21
Modern Marksizmin Ön koşulları: Aklinin ve Akıl Dışının Yer Değiştirmesi.....	22
Politik Olan ve Olmayan Ayrımının Normatif Karakteri.....	24
Analitik ve Normatif Kavramlar Ayrımı, Marksizm ve Din.....	26
Türkiye Solu Kavramı	27

Marksizm, Din ve Türkiye Solu

Giriş

Türkiye’de tartışmalar, gerçeği aramanın değil, bir güç mücadelesinin aracıdır. Elbet sorunun gündeme gelmesinin ve tartışılmasının kaynağında, politik ve sosyal mücadeleler olabilir; ama o konular politik kaygılardan ve tartışmalardan bağımsız olarak ele alınmalı ve incelenmelidir.

Konuların doğrudan politik mücadelenin aracı olarak tartışılması, kavramların genel geçer; yaygın ama çoğu kez çok yanlış anlamlarıyla tartışılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda, herhangi bir tartışmaya birazcık girmek bile, öncelikle o yaygın ve yanlış kavramların eleştirisini gündeme getirmeyi gerekli kılmaktadır.

Örneğin Marksizm kavramını, yıkılmış bürokratik diktatörlükler ve ortadaki ruhsuz ve bürokratik örgütlerin görüşleri anlamında kullanmak başkadır; bunların fiilen baskı altına alıp sapkınlık olarak görüp dışladıkları, düşman gördükleri ve ezdikleri teorik görüşler anlamında kullanmak başkadır. Birinci anlam yaygın ve egemendir ama doğru değildir; ikinci anlam doğrudur ama bilinmez ve kullanılmaz.

Daha yazıya başlarken, muhtemelen “*Marksizm*” derken kastedilenin Marksizm olmadığını söyleyerek söze başlamak, daha baştan pişmiş aşa su katmak olmaktadır. Ama birazcık bilimsel kaygı bile bunu zorunlu kılmaktadır.

Buna ek olarak, anlamları yine yanlış ve yaygın olarak bilinen “*Din*” ve “*Türkiye Solu*” gibi iki konuyu daha “*Marksizm*”e ekleyince, okuyucunun birçok şeyi bildiği varsayımından hareket etmeyi gerekir.

Ama bilinir varsayılacaklar ile okuyucunun bildikleri muhtemelen tamamen farklı olduğundan, okuyucunun bildiğini düşündüğü anlamlara dayanan bir yazı yazmak olanaksızlaşır ve okuyucuya bildiklerinin yanlış olduğunu göstermek öncelik kazanır.

Bu yapılmazsa anlaşılmamak kesindir.

Marksizm Nedir ve Hangi Marksizm?

“Marksizm” deyince, neredeyse herkes bundan ortalığı doldurmuş sosyalist örgüt ve akımları veya şimdi yıkılmış bürokratik diktatörlüklerin egemenliklerini meşru göstermek için kullanılmış ideolojileri anlar. Bunların Marksizm’le ilgisi yoktur. Aksine Marksizm bu örgüt ve devletlerce dışlanır, yok sayılır ve kovuşturulmaya uğrar ve uğramıştır. Ama bu devlet ve örgütler düşmanı olduklarının içini boşaltarak, bayrakları yaparlar. Sorun buradan çıkar. Öz ve görünüm aynı değildir.

Marksizm her şeyden önce, toplumu ve tarihi anlama çabasında olan bir bilimdir. Bu bilime kurucusunun adına izafeten kısa ve kolay bir ifade olsun diye Marksizm denir. Bilim olduğuna göre de var olan her şeyin acımasız bir eleştirisi, her şeyden şüphe ile başlar; hiçbir otoriteyi tanımaz; hazır reçetelerin düşmanıdır. Zaten böyle değilse bilim ya da Marksizm

değildir.

Marksizm, Marks'tan önce İbni Haldun tarafından keşfedilmiştir, onu bilmeden ve birbirinden de bağımsızca Marks, Engels tarafından tekrar keşfedilmiştir. Onu bizzat kurucuları (İbni Haldun ve Marks) tarih ve toplum bilimi olarak tanımlarlar. Ve daha sonra (Morgan gibi) birçok bilim adamı tarafından da tekrar tekrar, onlar tarafından keşfedildiği bilinmeden keşfedilmiştir. Hala da birçok arkeolog, antropolog, sosyolog vs. tarafından tekrar tekrar keşfedilmektedir.

Bu, tıpkı doğada evrimde çok farklı canlı türlerinin, aynı yasalar nedeniyle birbirinden bağımsızca aynı türden çözümler bulmaları ve organlar geliştirmeleri gibidir. Buna biyolojide *konvergenz* (yakınlaşma, benzeşme) denilmektedir. Örneğin görme organı olan gözü, canlılar birbirinden bağımsızca en az kırk kez keşfetmiştir. Örneğin, uçmak için kanatları böcekler dinozorlar, memeliler birbirinden bağımsızca yeniden ve yeniden keşfetmişlerdir.

Diğer bilimlerde de sık sık birbirinden bağımsızca aynı sonuca ulaşmalar olur. Ama bunlar genellikle ilk bulunuşlarındadır. Sonra bunlar hızla yayılıp bilindiğinden yeniden keşfedilmezler. Fizik ya da biyoloji birbirinden bağımsızca tekrar tekrar keşfedilmemiştir.

Ama Marksizm'in ne olduğu bilinmediğinden veya tamamen yanlış bilindiğinden, boşuna enerji ve güç kaybıyla Amerika'yı yeniden keşfedercesine Marksizm veya onun önceden bulduğu kimi daha özgül yasalar, tekrar tekrar keşfedilmekte ama keşfedilenin de Marksizm veya onun bulguları olduğu bilinmemektedir.

Öte yandan, Marksizm bilim olup sürekli geliştiğinden, "Marksizm şudur" denebilecek durgun, sonuçlar ve reçetelerden ibaret bir öğretiyi de yoktur ortada.

Ama yine de bu gelişimin kilometre taşlarından bazıları sıralanabilir. Lenin, Luxemburg, Troçki, Kıvılcımlı, Marcusa, Adorno, Benjamin, Gramsci, Lefebvre, Lukacs, Mandel, Michael Löwy, Perry Anderson gibi isimler zikredilebilir. Ama bunların katkılarının çoğunda da yanlışlar ve doğrular iç içedir. Hepsi temizlenip sistematize edilmeyi bekler durumdadır.

Özetle Marksizm dediğimiz bitmiş ve hazır bir yapı değil; temellerin yeni atıldığı bir inşaat yeridir.

Hemen görülecektir ki sayılan isimlerin çoğu, genel bilinen anlamıyla resmi Marksistlerce "zındık" veya "sapkın" olarak tanımlanmışlardır.

Biz bu "zındık", "sapkın", heteredoks, heretik Marksizm'i ele alacağız.

Tabii bu Marksizm'in Dinle ve Türkiye Solu ile ilişkisi başkadır, bilinen resmi Marksizmlerin başka.

Din Kavramının Farklı Anlamları

Din'e gelince, kavramsal kesinlik bakımından durum Marksizm'den de daha kötüdür.

Din kavramındaki karışıklığın çapı hakkında birkaç örnek bir fikir verir.

Örneğin, Din deyince büyük bir çoğunluk bundan İslam'ı veya Semitik (ya da İbrahimi)

dinleri veya bir tanrı düşüncesini anlar.

Hâlbuki Din'in ne tanrı fikriyle ne de tek tanrılıkla hiçbir zorunlu ilişkisi yoktur. Tanrısız dinler (Budizm, Tao, Konfüçyüs) olduğu gibi, binlerce tanrısı olan dinler de (Hinduizm veya Sümer'den Roma'ya eski uygarlık dinleri) vardır.

Din deyince bunu birçoğu öteki dünya fikriyle özdeşleştirir.

Hâlbuki örneğin ruhun tekrar tekrar farklı bedenlerle doğduğu anlayışına dayanan ve en azından bir milyar insanca benimsenen Hinduizm için böyle bir öte dünya tasavvurun dışındadır.

Din'i büyük bir çoğunluk inanç, iman anlamında kullanılır.

Ama Din sosyolojik bir olgu olduğu halde, inanç diye **sosyolojik bir olgu, kavram veya kategori yoktur**. Yani bu kavramın dinle ilişkili kullanılması baştan yanlıştır. İnanç sosyolojik bir kategori değildir. Din'i inanç olarak tanımlamak daha baştan kategorileri karıştırmaktır.

Evet, elbet inanç diye bir kavram vardır ama bu kavram, en azından birbirinden çok farklı iki anlama sahiptir. Bir anlamıyla *epistemolojik* veya diğer anlamıyla *hukuki* bir kavramdır, ama *sosyolojik bir kavram değildir*.

Epistemolojik bir kavram olarak inanç, olgulara ve akli argümanlara gerek görmeyen kabul anlamındadır.

Hukuki bir kavram olarak inanç ise, **politik olmayan, özele ilişkin olan** anlamına gelir; hukuken inanç sayılabilmeyen koşullarını tanımlar. Normatif bir kavramdır, analitik bir kavram değildir.

Görüldüğü gibi din kavramının bütün yaygın kullanımları baştan aşağı yanlışlarla doludur.

Ama sorun burada bitmez, bütün bu yanlış kullanımlardan arındırıldığında bile Din kavramının *birbirinden tamamen farklı üç anlamda; üç farklı olguyu* tanımlamak için kullanıldığı görülür. Bu üç olgu *tamamen farklı* olmakla birlikte, belli bir yakınlık ve ilişki içinde olduklarından anlamlar birbirine karışır ve kördüğüm olur.

Kısaca *bu üç farklı anlamı* göstererek kör düğümü çözmeye çalışalım.

En yaygın ve yanlış birincisinden başlayalım.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi, Din kavramının birinci ve günümüzde en yaygın kullanımını "*inanç*" anlamıdır.

Eğer "*inanç*" diye sosyolojik bir *kategori* olsaydı, "*inançsızlık*" gibi bir "şey" mümkün olamazdı. Neden ve nasıl? Ahlak ve Ahlaki analojisi açıcı olabilir.

Örneğin *Ahlak* veya *Ahlaki*, sosyolojik bir kategori olarak, toplum olmanın olmazsa olmazı, organik bir bileşenidir. Nasıl beyinsiz veya kalpsiz bir insan olamazsa, ahlak veya ahlaki kategorisi olmayan bir toplum var olamaz. Ahlaksızlık bile ahlaki bir şeydir; ahlaksızlık da ahlaki bir kategoridir. Bir şeyleri ahlaksızlık olarak tanımlamak, ahlaki bir eylemin ta kendisidir.

Elbette burada *ahlaki* derken, *ahlaka ilişkin* ile *ahlaka uygun* gibi iki farklı anlamını ayırmak gerekir. *Ahlaka ilişkin* anlamında *ahlaki*, *sosyolojik* bir kavramdır. Ama *ahlaka uygun* anlamında *ahlaki*, *ahlaki bir kavramdır*, normatif bir kavramdır; Analitik ya da Sosyolojik bir kavram değildir; neyin ahlaki (ahlaka uygun) sayılıp sayılmayacağını belirler. Sosyolojik olarak ise, ahlaki (ahlaka uygun) olmayan davranışlar da ahlakidir (ahlaka ilişkindir).

Dolayısıyla sosyolojik olarak ahlaksızlık diye bir kategori mümkün değildir. Çünkü ahlaksızlığın kendisi de sosyolojik olarak ahlaka ilişkindir.

Hukuki Anlamıyla İnanç Kavramı

Ama inanç söz konusu olduğunda böyle bir durum yoktur. İnanca ilişkin diye bir sosyolojik kategori yoktur. Olsaydı inançsızlık dile bir şey olamazdı. Ya da olduğunda, tıpkı ahlaksızlığın da ahlaka ilişkin olması gibi, inançsızlık da bir inanç olmalıydı. Tabii sosyolojik olarak, Ahlaki'de olduğu gibi.

Ama pek ala inançsız olunabilir, çünkü inanç, sosyolojik değil, hukuki veya epistemolojik bir kavramdır.

İnanç, hukuki bir kavram olarak, politik olmayan; özele ilişkin olan anlamına gelir, normatif bir kavramdır dendi. Bu hukuki ve normatif anlamıyla inanç (inanç) olmanın (sayılmanın), inanç (din) olmakla ilgisi yoktur.

Bu hukuki kavramın anlamını ve kavram karışıklığını, şöyle paradoksal bir formülasyon gayet çarpıcı biçimde ifade edebilir: inanç (sosyolojik anlamıyla din) olduğunda, inanç (hukuki anlamıyla din) olamaz; inançsızlık (epistemolojik anlamıyla din) inançtır (hukuki anlamıyla din).

Yani sosyolojik olarak “İnanç” (din) olmak, otomatikman hukuki anlamıyla inanç (din) olmayı veya sayılmayı sağlamaz. Hatta aksine ikisi bir arada bulunamaz.

Örneğin siz inancınız (dininiz) gereği askerlik yapmak, vergi vermek, nüfusa kaydolmak; anlaşmazlıklarda mahkemelere başvurmak ve onların kararını kabullenmek gibi görevleri redderseniz, inancınıza (dininize) uygun davranmanıza rağmen, hukuki inanç kavramı, özel olanla sınırlı olduğundan, bütün bu reddettikleriniz de politik alana ilişkin olduğundan, inancınız (dininiz) hukuken bir inanç olarak kabul edilmez. Bu örnek bize dini inanç olarak tanımlamanın, *aslında hukuki veya normatif bir tanımlama olduğunu; din sayılmanın koşullarını ifade ettiğini ve dinin sosyolojik olarak ne olduğuna ilişkin zerrece bir fikir vermediğini* gösterir.

Ama öte yandan, inancı (Dini) bir hukuki kategori olarak tanımlamanın kendisi bir inançtır (dindir). Hukuki olarak inanç (Din) olarak tanımlananlar inanç değildir; inançlar (Bu hukuki tanımlamayı kabul etmeyen dinler) ise hukuki olarak inanç (Din) değildir.

Görüldüğü gibi korkunç bir kavramsal kaos vardır ortada. Kullanımlardaki anlam farklılıklarını gözettiğimizde bildiğimiz ve alıştıklarımızdan çok farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Bunu şöyle bir örnekle daha iyi gösterebiliriz. Birisi çıkıp da benim inancım İslam'dır

dediğinde, aslında Müslüman olduğunu değil; *dini inanç olarak kabul eden dinden* olduğunu söylemiş olur. Müslüman olmak, Allah'ın emirlerine uygun yaşamaktır. Allah ise Türkiye Cumhuriyetini ve onun kanunlarını tanımaz. Allah'ın kanunlarına uyan TC'nin kanunlarına uyamaz. Tersine de doğrudur. Yani hem sosyolojik olarak Müslüman, hem de hukuki olarak Müslüman olamazsınız. Yani dininiz hukuki olarak İslam ise, Müslüman olamazsınız. Müslüman iseniz, hukuki olarak Müslüman olamazsınız. Yani aslında bugün dünyada sosyolojik olarak Müslüman yoktur.

Epistemolojik Anlamıyla İnanç Kavramı

Din için kullanılan *İnanç* kavramı, bir de *delillere ihtiyaç duymayan anlamında* da kullanılır. Bu anlamda *epistemolojik* (bilgi teorisine ilişkin, felsefi) bir kavramdır. Epistemolojik kavramlar da sosyolojik olguları açıklamazlar. Aksine niye Dine aynı zamanda epistemolojik bir anlamda inanç dendiği sosyolojik olarak açıklanmayı bekleyen toplumsal bir olgudur.

Bu epistemolojik ve hukuki kavramlar sadece sosyolojik olarak din hakkında hiçbir şey açıklamamakla kalmazlar; hatta kafa karıştırmakla kalmazlar; aynı zamanda birbirlerine de karıştırılırlar.

Örneğin epistemolojik anlamıyla *inançsızlık* da Normatif ya da Hukuki olarak bir *inançtır*; inanç hep din anlamında kullanıldığından, bu şöyle de formüle edilebilir: dinsizlik de bir dindir. Ama dikkat, hukuki anlamıyla. (Yoksa *sosyolojik anlamıyla, dinsizlik mümkün değildir* ilerde görülebileceği gibi.)

Yani yukardaki önermede, inançsızlık, (hukuki olarak) din veya inanç kabul edilenlerle aynı kategoridir; aynı muameleyi görür ya da görmelidir; politik olan, yani devlet, bunlar arasında bir ayırım yapmamalıdır; özel olana karışmamalıdır anlamına gelir.

Yani epistemolojik olarak dinsizler, hukuki olarak bir dindendirler. Dindarların nasıl toplanma yerleri, mezarlıkları vs. varsa inançsızların da aynı hakları olmalıdır. Yani bir din (inanç) muamelesi görmelidirler.

Elbette bu farklı ama sık sık birbirine geçen anlamların arasında, tarihsel diyebileceğimiz bir ilişki vardır ve günümüzde bu iki farklı anlamın birbirine karıştırılmasında bunun da önemli bir yeri vardır.

İleride daha geniş olarak ele alınacak ama burada bir çitlatma olarak, tadımlık olarak, bir fikir verme babından, kısaca şu söylenebilir:

Modern toplumun dini (çünkü dinsizlik sosyolojik olarak mümkün değildir, üstyapısız toplum, beyinsiz insan gibi olanaksız bir şeydir), *özel ve politik ayrımı yapmanın ta kendisi* olarak tanımlanabilir. Bu modern toplumun dini (niye böyle uzun bir kavram kullanıldığı da ilerde ele alınacaktır), otantik biçimiyle *Aydınlanma* da denebilir buna, önceki toplumların dinlerini, hukuki bir kavram olarak, özele ilişkin olarak tanımlayabilmek, yani politik olanın örgütlenmesinden dışlayabilmek için, dini önce epistemolojik bir kavram olarak ele almış; inançla özdeşleştirdiği dini, akıl dışı, delillere ihtiyaç duymayan olarak tanımlayarak, toplumsal örgütlenmeden dışlamış ve bu yoldan onu hukuki olarak özele ilişkin olarak

tanımlayarak kendisinin basit bir bileşenine dönüştürmüştür. Bu nedenle, tarihsel olarak da bu iki anlam birbirine iyice girmiştir. Ama bu ayrı bir konudur ve ayrıntılarıyla incelenmeyi de beklemektedir. Bu konuda şimdilik bu kadar.

Klasik Marksizm ve İnanç Kavramı

İnanç'ın (Din'in) anlamlarına bu kısa açıklama getirildikten sonra şimdi Marksizm'e gelinebilir.

Klasik biçimiyle Marksizm, Aydınlanma'nın bir çocuğu olduğu ve tüm sonuçlarıyla tutarlı biçimde savunduğu için, inanç kavramının bu iki anlamında (epistemolojik ve hukuki anlamlar) da Din konusunu ele alır ve tartışır.

Ama tam da sorun buradadır, kendisi bir sosyoloji olmasına rağmen, ele aldığı ve tartıştığı sosyolojik bir olgu olarak din ve onun ne olduğu değildir. Tartıştığı hukuki ve epistemolojik anlamıyla dindir. Ama daha kötüsü, klasik Marksizm, bunu tartıştığına da farkında değildir. Çünkü yukarıda gösterilen kavramsal ayırım ve dakiklikten çok uzaktır. Zaten Modern Marksizm de tam bu ayırım çizgilerinde ifadesini bulur.

Önce, ilk aşamada, Aydınlanma'nın bir çocuğu olarak klasik Marksizm'in, epistemolojik ve hukuki anlamlarda dini ele alır ve tartışırken bile Aydınlanma'nın sınırlarını nasıl zorladığını görülmeli.

Klasik Marksizm ve Hukuki Anlamıyla İnanç (Din)

Hukuki bir kavram olarak *inanç* anlamında *din* üzerine Marksizm'in tavrı kısaca şöyle özetlenebilir.

Marksizm tutarlı bir demokrasiyi savunduğu için, öncelikle politik alanın son derece dar olarak tanımlanmasından yanadır. Yani diller, dinler, etnikler, soylar, cinsler, cinsel tercihler, teorik, estetik, politik görüşler, ideolojiler *politik alanın dışında* olmalı, *devlet veya politik olan, hiçbir şekilde bunlarla tanımlanmamalıdır*, bu demokrasinin asgari koşuludur der.

Ama bu dışlamanın kendisi bizzat bir politik duruşa tekabül eder. Yani örneğin dinin politik olmayan olarak tanımlanmasının ve politik alanın dini (inancı) dışta bırakacak biçimde tanımlanmasının kendisi bizzat politik bir tanımlamadır.

Diğer bir ifadeyle Marksistler, *politik olarak* dinin politik olmayan olarak tanımlanmasını veya devletin dine hiçbir şekilde karışmamasını savunurlar.

Ve eklerler: “bunların hiç biri kapitalizm ile çelişmez, aksine onun gelişmesi için en ideal olanakları sunar; çünkü insanların inancı ile ürettikleri artı değer arasında bir ilişki yoktur. Bu nedenle kapitalizmin ideal koşulları bunlar karşısında bir körlüğü gerektirir. Ama bunların politik bir anlamının olmadığı toplumsal ilişkiler, aynı zamanda ezilenlerin aralarındaki sınıfsal olmayan bölünmelerden kurtuluşunun; dolayısıyla birleşmesinin de en ideal olanaklarını ve koşullarını da sunar”.

Yani bugünkü Türkiye'nin tartışmaları içinde somutlarsak, Marksistler, örneğin ulusun Türklükle, Kürtlükle vs. tanımlanmasını; bir resmi dil olmasını reddederler veya

reddetmelidirler; buna bağlı olarak otomatikman herkesin ana dilinde eğitim hakkını bütün dillerin eşitliğini savunurlar ve savunmalıdır; buna bağlı olarak okullarda Türk veya Kürt vs. tarihi okutulmasına karşı çıkarlar, örneğin bütün dil, din, kültürlerden bir heyetin yazacağı bir tarih okutulmasını savunurlar ve savunmalıdır. Yani yukarıda sıralananlardan dil veya tarih politik olanın dşında olması gerektiğinden, Türklük veya Kürtlük kişilerin özel sorunu olur, olmalıdır derler Marksistler. Devlet ya da Politik olan, Kürt veya Türk olamaz, olmamalıdır klasik, otantik Marksizme göre.

Ama böyle bir demokratik cumhuriyette, kişisel bir tercih olarak kendini Türk veya Kürt olarak tanımlayanlar, bir Kürt veya Türk tarihi yazmak; araştırmalar yapmak, insanları Türklüğe veya Kürtlüğe kazanmak için dernekler, tarih ve dil kurumları vs. kurabilirler, yayınlar çıkarabilirler; dünya çapında festivaller düzenleyebilirler; kongreler yapabilirler. Tabii aynı Şeyi kendini “ulusuz” olarak görenler de yapabilir. Ulusuzluk da bir ulustan olmak gibi bir haktır hukuken bir ulustan olmakla eşittir. Türklük, Kürtlük veya ulusuzluk kişilerin özel bir sorunu, yani inancı olur.  kişi bir araya gelip istediği “ulusu” kurabilir.

Aynı Şekilde Din konusunda da bütün din dersleri, din okulları, dinsel göndermeler bütün devletten ve okullardan kaldırılır.  kişi bir araya gelip istediği dini veya tarikatı kurabilir. Nasıl dernekler, folklor kursları, toplu geziler, eğlenceler vs. dzenliyorsa, isteyen cemaat ya da dinden olanlar, kendi gönüllü bağışlarıyla dinini öğretecek, yayacak okullar, kurslar, ibadethaneler vs. açabilir. Aynı haklar elbet aynen dinsizler için de geçerli olur. Yani bir ulustan veya dinden olup olmamak, tıpkı farklı bir takımları tutmak veya hiçbir takımı tutmamak gibi yurttaşların özel sorunu olur ve olmalıdır.

Devlet sadece bunların arasındaki *hak eşitliğini*, birinin diğerini ezmemesini gözetir. Yani bir dinden olanların diyelim ki kendi mezarlıkları varsa, her dinden olanların ve dinsiz olanların da kendi mezarlıkları olma hakkı olur. Devlet, rneğin futbol takımı taraftarları arasında, nasıl bir takımın çoğunluktaki taraftarının diğer takımı ve taraftarlarını baskı altına almasını engellemekle ykmlyse dinler ya da diller, kültürler vs. karşısında da öyle davramalıdır. Yani bir dinden, dilden, “ulustan” olmanın bir futbol takımı taraftarlığından farklı bir Şey olmamasını savunur klasik Marksizm.

Somutlarsak, “devletin görevi en dindar semtte bile ramazanda yolda oruç yeme hakkı ve en ateist semtte bile isteyenin örneğin namaz kılma hakkını savunmaktır; isteyenin çarşafla isteyenin çıplak dolaşma hakkını savunmaktır; bu hakkın kullanılmasını engelleme girişimlerini engellemektir” der Marksizm.

Ama bu tutarlı, mantık sonuçlarına ulaşmış, radikal program “Marksizm'in” kendi programı değildir; tabiri caiz ise *demokratizmin* programıdır. Marksizm'in kendi amacı sınıfları (sosyal eşitsizlikleri) ortadan kaldırmaktır ama bu (biçimsel) eşitsizlikler ortadan kaldırılmadan sınıflar ortadan kaldırılamayacağından dolayı, öncelikle bunları da savunur. Hukuki olarak inanç anlamıyla Marksistlerin din konusundaki tavrı özetle budur.

En radikal Aydınlanmacılar bile bu kapsamda, genişlikte ve radikallikte bunları savunmamışlardır ve savunmazlar. Bugünün dünyasında neredeyse hiçbir ülke bu lde radikal bir demokratizme sahip değildir. Kısım Kuzey Avrupa lkeleri ve Anglo Sakson

ülkelerinde buna yakın bir durumdan söz edilebilir. Onlar da yine İşçi Partilerinin çabalarıyla ve mücadeleleriyle bu noktalara gelebilmiştir: Bu çabalarda Marksistlerin hiç de küçümsenmeyecek bir yeri vardır bütün diğer sosyalistler gibi.

Sadece Ekim Devrimi'nin ilk sıralarında yukarıdaki tedbirlerin neredeyse hepsi alındı ama sonra bürokratik karşı devrim süresince neredeyse tamamı yok oldu.

Türkiye ise henüz böyle bir duruma galaksiler kadar uzaktır. Türkiye'nin sosyalistleri de böyle bir programı savunmaktan uzaktırlar. Çünkü onlar klasik ya da otantik marksizme de uzaktırlar ve ideolojik ve politik olarak kökleri büyük ölçüde stalinizmedir.

Türkiye'de bugün Kürt Hareketinin en radikal kanadı bile henüz bu programın kenarına varamayacak kadar, bir radikal demokrasiyi savunmaktan uzaktır.

Bu hedeflere, programatik olarak ifadesini bulmamakla birlikte, en yaklaşan, ruhsal bir yakınlık içinde bulunan hareketin Gezi olduğu söylenebilir.

Özetlersek, hukuki anlamıyla din (inanç) konusunda Marksizm, mantık sonuçlarına ulaşmış bir Aydınlanmadır. Ama henüz o sınırları zorlamaz. Fark esas olarak bir nicelik farkıdır.

Marksizm, kendisi bir sosyoloji olduğu halde, henüz bu hukuki olarak inanç anlamıyla dini değerlendirmenin sosyolojik bir değerlendirme olmadığına bile farkında değildir. Henüz bu ayrımı yapmamıştır.

Klasik Marksizm ve Epistemolojik Anlamıyla İnanç (Din)

Şimdi Epistemolojik anlamıyla Din (İnanç) ve Marksizme gelelim. Bunun için de yine paradoksal bir formülasyon yapalım: *hukuki olarak inanç anlamındaki* alanda, Marksistler dinin bir inanç (özele ilişkin) olduğunu, dolayısıyla **inanma veya inanmama (Din) hakkını savunurlar**; ama o özel olarak tanımlanmış alanda, yani devletin bütünüyle dışında, *epistemolojik anlamıyla* **inanca (Dine) karşı mücadele etmeyi görevleri görürler** ve reddetmezler.

Ancak burada çok önemli bir ayrım vardır. Marksistler bunu devletin görevi olarak değil, dine inanmayanların kendi özel sorunları ve hakları olarak görürler. Yani nasıl inananların inançsızları imana getirmek için görüşlerini yayma hakkı varsa, aynı hak çerçevesinde inançsızların da inançlıları inançsız yapmak gibi bir hak ve görevleri olduğunu kabul ederler.

Buraya kadar klasik aydınlanma alanındadır Marksizm, ama bu noktadan sonra Aydınlanmanın tam dışına çıkamasa da sınırlarını zorlamaya başlar. Burjuva maddecilerle (ya da Aydınlanmacılarla) Marksistlerin farkı *burada metodolojik* olarak ortaya çıkmaya başlar.

Marksistler, diğer inançsızlardan farklı olarak bu görevi, yani “dine karşı” (epistemolojik olarak inanca karşı) mücadele görevini mekanik olarak ele almazlar. Yani bu görevi hemen Allah var mı yok mu; akıl mı inanç mı tartışmasına girmek olarak anlamazlar ve bunu öne çıkarmayı ve temel bir problem yapmayı da çok yanlış görürler. Yani inanca karşı nasıl mücadele edileceğinde, Marksistler diğer inançsızlardan (Aydınlanmacılardan) stratejik ve taktik olarak farklı bir çizgiyi savunurlar.

Marksistler, gerçekten ezilenlerin birleşmesi ve örgütlenmesine bütün zaman ve enerjilerini ayırdıklarından veya ayırmaları gerektiğinden; ezilenlerin ve insanların gelişiminin esas olarak felsefi veya bilimsel argümanlar üzerinden değil, gerçek hayattaki tecrübeler ve mücadeleler üzerinden geçtiğini bildiklerinden, bu tartışmalara girmeyi gereksiz görürler.

Örneğin inançlı (dindar) bir insanla onun inancı üzerinden tartışma yapmaktan ise, onunla ortaklaşa bir grev örgütlemeye öncelik verirler ve bunun için de bu ikincil önemdeki konuların gündemi doldurmamasına ve mücadeleyi bölmemesine dikkat ederler. Bilirler ki greve giden işçi, bir haksızlığa direnen bir ezilen, bir süre sonra kendi mücadelesi içinde zaten bu konularda belli bir noktaya varacaktır.

Bir Marksist'i bir burjuva maddeciden ayıran önemli bir noktalardan biri budur.

Materyalizm Sosyalist ya da Marksist olmayı gerektirmez. Burjuva Materyalistler bu nedenle Allah var mı yok mu, insan Adem'den mi geliyor yaksa maymundan mı gibi tartışmalara girmeye çok teşnedirler ve bu gibi tartışmaları kendileri açarlar.

Ama Marksistler bunu yanlış bulurlar. Marksistler bir papazın veya imamın program ve tüzüğünü benimsedikten sonra Marksizm'e dayanarak programı belirlenmiş bir partiye üye olmasına karşı çıkmazlar ve bu hakkı savunurlar. Böyle bir partiye üyelik ile İmamlık veya Papazlık arasında bir çelişki varsa bile bunun o kişinin kendi çelişkisi olduğu, politik bir örgütü ilgilendirmeyeceğini savunurlar.

Bu, özellikle kendilerini Marksist olarak tanımlayan ulusalcıların (Aydınlık ya da TKP göz önüne getirilsin) Marksist değil de Pozitivist ya da kaba/burjuva materyalist olduklarını, bu gibi tartışmalara çok teşne olmalarında da kendini gösterir.

Marksistler bu tartışmalara girmektense insanları somut mücadeleler içinde birleştirmeye çalışırlar. Marksistler, sürekli böyle tartışmalar açarak ezilenleri bölen bir materyalistten ise inançlı ama ezilenleri birleştirmeye çalışan örneğin bir Müslüman veya Hıristiyanı kendilerine daha yakın bulurlar ve onunla daha iyi ve birlikte çalışırlar.

İşte Marksizm bu noktada aydınlanmanın sınırlarını zorlamaya başlar. Çünkü Aydınlanma hiçbir zaman bir sosyoloji olamamıştır. Aydınlanma, Felsefe, Epistemoloji ve Hukukun sınırlarını aşamamıştır. Ama Marksizm toplumu nasıl değiştireceğim, onun yasalarını bulmam lazım deyip sosyolojik olarak bakmaya başladığı an, Aydınlanma ile kopuşmaya, onun sınırlarını zorlamaya başlar. İnanca karşı mücadeleyi felsefi bir tartışma değil; sosyolojik bir sorun olarak el aldığından; felsefi bir tartışmada sosyolojik olarak nasıl bir yaklaşımda bulunmak gerektiğini sorduğundan, Aydınlanma'nın kaba ve mekanik materyalizmini zorlayıp, diyalektik bir yaklaşıma varmak zorunda kalır.

Ayrıca Marksizm, yine bir sosyolojik yasa olarak, son duruşmada *insanların düşüncelerini varlıklarının belirlediği* önermesinden hareket ettiği için; yine bunun bir mantıki sonucu olarak, *eğer insan çıkarlarına aykırı ise, matematik aksiyomların bile tartışma konusu olabileceği* gibi bir önermeye de vardığı için de rasyonel argümanlarla uğraşip *sonuçlarla* mücadeleden ise, esas gücünü, enerjisini ve zamanını, *nedenlerle* mücadele edip o koşulları ortadan kaldırmaya yönelterek, Aydınlanma'nın sınırlarına sığmaz olur.

Bu öncüllere bağlı olarak, insanların Allah'a veya bir yaratıcıya inanmaları veya başka dinlere yönelmeleri sorununun bilimsel argümanlarla ilgili olmadığını; modern toplumdaki yalnızlık ve yabancılaşmadan, ezilenlerdeki umutsuzluktan, modern kapitalizmin ve onun şehir hayatının insanı soktuğu gerginliklere (özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerdeki tanrısız dinlere ve ezoteriğe yönelme gibi olgular göz önüne getirilebilir) kadar birçok nedeni olduğunu da bilirler ve sonuçlarla mücadele değil, sebeplerle mücadele, yani kapitalizme karşı mücadelenin esas mücadele olduğunu düşündüklerinden dolayı da yine dine (inanca) karşı mücadeleyi bu konuları gündeme taşımak olarak anlamazlar.

Marksistler, kapitalizme, onun ortaya çıkardığı yabancılaşmaya, ezilenlerin umutsuzluğuna vs. karşı mücadele ettiklerinde esas olarak epistemolojik anlamıyla din veya inanca karşı mücadele yürüttüklerini düşünürler ve bütün bu özellikleriyle bütün burjuva maddecilerden ayrılırlar.

Tabii Marksistler ayrıca modern toplumdaki birçok sınıfsal eğilim ve çıkarın kendini dinsel (inanç, politika dışı) olarak tanımlamış ama aslında politik partilerde dışa vurduğunu bilirler. Bu partileri onların kendileri hakkındaki yargılarıyla değil nesnel sınıfsal anlamlarıyla değerlendirmeye çalışırlar. Bu da dini, bir felsefi veya epistemolojik bir ilke (akıl mı inanç mı) sorunu olmaktan çıkarır ve politik ve sosyal güçler arasında bir ilişki sorunu olarak ele almayı gerektirir.

Bu nedenle Marksistler kendileri “inançsız” hatta epistemolojik anlamıyla inanca karşı olmalarına rağmen, epistemolojik bir sorun olarak din (“inanç”) konusuna aslında neredeyse hemen hiç girmezler. Böyle bir mücadelenin sonuçlarla mücadele olduğu; esas mücadelenin “inanç”ı ortaya çıkaran sebeplerle mücadele olması gerektiğini savunurlar.

Bu açıklamalar ışığında şöyle basitleştirilmiş paradoksal bir formülasyon yapılabilir. Marksistler, Hukuki olarak inanç anlamında **dinin inanç** (yani özele ilişkin) **olduğunu ve olması gerektiğini savunurlar**; ama epistemolojik bir sorun olarak **dine**, yani **inanca karşı** (yani olgu ve akli argümanlara gerek duymayan kabullere karşı) **mücadele ederler**.

Yani inancın *iki farklı anlamı görülmezse*, “Marksizm, saçma ve kendiyle çelişen bir öğretiler, hem inancı (dini) savunur; hem de inanca (dine) karşı mücadele eder” denebilir.

Tabii aynı yüzeysel görüşle, Marksistler hem inanca değil, akli argümanlara dayandıklarını söylüyorlar, hem de inanca karşı mücadele etmeyip bundan kaçıyorlar da denebilir

Türkiye'deki radikal sol ve Marksist gruplar, eğilimler ve hareketler esas olarak bu her iki inanç anlamıyla din konusunda prensip olarak klasik Marksizm'e uygun davranmışlardır denilebilir. Gerçi son yıllarda, özellikle kendini Marksist gören ulusalcılar arasında bütün bu bilenen ve yerleşmiş geleneklerin unutulduğu görülüyorsa da ana radikal gövdede geleneğin bir ölçüde hala yaşadığı söylenebilir.

Buraya kadar özetlenen durum Türkiye'deki politik tartışmalar bağlamında, Marksizm'in veya Marksistlerin bu tartışmalarda nasıl bir tavrı olduğu ve olması gerektiği konusuna bir açıklık getirir; ama Din'in ne olduğuna en küçük bir açıklık getirmiş olmaz.

Tekrardan bıkmayalım ki, din ne hukuki ne de epistemolojik bir olgudur, toplumsal,

sosyolojik bir olgudur. Sosyolojik olarak “*din nedir?*” sorusu hala sorulmuş değildir ve cevap verilmeyi beklemektedir.

Ama sadece bu değil; Din’in neden epistemolojik ve hukuki bir kavram olarak tanımlandığı ve öyle anlaşıldığı da, yani yukarıda kısaca özetlenen tavırlar da, yani Marksizm’in bu yanlışı da sosyolojik olarak (yani Marksist) bir açıklanmayı beklemektedir.

Yani Marksizm'in din konusundaki bu belirsizliğinin de Marksist bir açıklaması gerekir.

Bundan sonra aynı zamanda bu da yapılmış olacaktır.

*

Marksizm, Din ve Yerleşik Kanaatler Ordusu

Ama önce yaygın ve yanlış bir yargıyı düzeltmek gerekiyor.

Marks’ın henüz Marksist olmadan önce, (yani bir toplumbilimci olarak toplumbilimin kavramlarıyla düşünmeye başlamadan önce, Tarihsel Maddecilik teorisini formüle etmeden önce) din konusunda söyledikleri, Marksizm’in din konusundaki görüşleri olarak biline gelmiştir. (Yani şu meşhur, Marks’ın, din halkın afyonudur, protestodur, kalpsiz dünyanın kalbidir dediği satırları kast ediyoruz¹.)

Ne var ki, bu da yanlış olarak bilinmiştir.

Burada birkaç yanlış bir yerleşik kanaatler ordusu oluşturmaktadır. Önce bunları düzeltelim.

- 1) Sanılanın aksine, bu tanım Marksist bir tanım değildir, Marks’ın, Marksist olmadan önce, (yani sosyolojiyi (Marksizm’i) kurmadan önce) toplumsal sorunlar üzerine henüz sosyolojik değil, felsefi kavramlarla düşündüğü dönemin bir metnidir.
- 2) Metnin tamamı sadece afyondur demez, protestodur, isyandır, çılgıktır, kalpsiz dünyanın kalbidir gibi birçok çelişik gibi görünen olguyu din olarak tanımlar.
- 3) O çok bilinen alıntındaki Afyon kavramı, bugünkü bağımlılık yaratan, pasifleştiren uyuşturucu anlamında değil; ağır kesici anlamında kullanılmıştı. O zamanlar afyonun bu anlamı vardı ve yaygın olarak kullanılıyordu ve zaten metnin tamamının içindeki anlamı da bunu doğrular.

Bu üç yanlış anlamadan temizlediğimizde şunu görürüz: Marks henüz *kavramlarla değil, imgelerle* (istiarelerle, benzetmelerle, metaforlarla) dinin ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Din’i anlamak ve tanımlamak için, “*kalp*”, “*ağrı*” (“*ızdırıp*”), “*çılgılık*” (“*protesto*”), “*afyon*”, “*ruh*” gibi nesnelere *imge* olarak kullanılmaktadır. Bunların hiç birisi sosyolojik kavram olmadığı gibi, sosyolojik olgular da değildirler. Ama sosyolojik bir olguyu anlamaya çalışan imgelerdir.

Burada Aydınlanma’ya göre yeni olan; Aydınlanma’nın akıl dışı (inanç = akıl dışı) dediği dini, akıl dışı gibi görüneni, *akli olarak anlama* çabasındırlar. Yani burada tipik aydınlanmacı

¹ Marks’ın meşhur sözlerinin birçok farklı ama birbirine yakın ve anlamdaş sayılabilecek çevirilerinden biri şöyle: “*Dini ızdırıp, bir ve aynı zamanda, hem gerçek ızdırabın ifadesi hem de gerçek ızdıraba karşı bir protestodur. Din, ezilen yaratığın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz koşulların ruhudur. Kitlelerin afyonudur.*”

materyalistlerinki gibi bir kaba epistemolojik din (inanç) karşıtlığı değil; *dinin sosyolojik olarak ele alınması gerektiğine dair bir gizli varsayım*, net ifadesini bulamamış derin ve devrimci denebilecek bir kavrayış vardır. Din *epistemolojik ya da hukuki bir sorun olarak değil, sosyolojik bir sorun olarak* ele alınmaktadır. Ama henüz bu imgelerle ve felsefi bir tartışma içinde yapılmaktadır. Yeni olan (marksizm) henüz yumurtanın kabuğunu kırmamıştır; embriyon (rüşeym, tohum) halindedir.

Marks'ın çok zikredilen sözlerinin esas devrimci niteliği buradadır. *Neyi söylediğinde değildir*, büyük harflerle ifade etmemiş olmasa da *çözümü nerede aramak gerektiğine ilişkin gizli sorudur*. Cevabın yanlış veya doğru olmasının önemi yoktur. Ama bu henüz sosyolojik kavramlarla değil, felsefi düzeyde ve imgelerle yapılmaktadır.

Öte yandan, henüz sınıf kavramı da gelişmiş olmamasına rağmen, din, sınıflar ve sınıf mücadelesiyle bir ilişki içinde ele alınmaktadır. Ama sadece sınıflarla ilişki içinde değil; alt ve ezilen sınıflarla ilişki içinde ele alınmaktadır². Somut olarak ifade edilmemesine rağmen, ezilen sınıfların dünyası ve sorunları satırların içine sızmıştır ve esas önemi buradadır.

Bu da bir bakıma sonraki sosyolojik (Klasik Marksist veya Otantik Marksist) çalışmalarının çizgisini belirleyecektir.

Üstyapının Bir Ögesi veya Bileşeni Olarak Din

Marks ve Engels'in daha sonra, Alman İdeolojisi'nde (yani Tarih ve Toplum teorilerini formüle edip, kendilerini adınlatıp, farelerin kemirici eleştirisine terk ettikleri eserinde) dini bir "*bilinç biçimi*" olarak tanımladıkları da görülmektedir.

Tabii tarihi sınıf mücadelesi olarak (ki bu da burjuva aydınlanmacı bir fikirdir özünde) tanımlayıp da bu mücadelenin çeşitli açık veya gizli biçimler içinde görüldüğünü de söylediklerine göre, bundan sonraki yaşamlarında büyük harflerle bir Din Teorisi veya Din Tanımı yapmamalarına rağmen, Din'i sınıf mücadelesinin bir görünümü olarak tanımladıkları, dolayısıyla sınıfsal eğilim ve çıkarları ifade eden bir "*bilinç biçimi*" olarak gördükleri varsayılabilir.

Geçekten de Marks-Engels'in Marksizm'i keşfettikten (*Alman İdeolojisi*) sonra din üzerine yazdıkları, Din'i hep sınıf mücadelesi bağlamında ele alır.

Marks-Engels'in aralarındaki iş bölümü bağlamında daha ziyade Din konusunda yazan hep Engels olmuştur. Marks'ın zaman zaman geçer ayak değinmeleri vardır.

Aydınlanmacıların Din'i genellikle eski egemen sınıfların (feodallerin) baskı ve ezilenleri uyutma aracı olarak algılamalarına karşılık; Engels'in, bu yanın varlığını reddetmemekle birlikte, ezilenlerin de Din'i bir araç ve mücadelelerinin ifadesi olarak kullandıkları üzerinde durduğu görülür. Özellikle, ilk Hıristiyanlar ve Sosyalist hareket arasındaki paralelliklere

² Zaten afyon kavramının bugünkü anlayışında ve yorumlanışlarında da bu ilişki tersine çevrilerek ağır kesicinin yerine uyuşturucu anlamı getirilmektedir. Marks'ın cümlelerinde söylenenler alt sınıflar açısından, cümlelerin akışı içinde özne değişmediğinden, afyon da. Ama bugünkü Afyon yorumlarında, Afyon üst sınıfların alt sınıflara verdiği bir şey gibi algılanmakta ve yorumlanmaktadır, yani özne üst sınıflardır bugünkü algıda. Afyon'a bugünkü yaygın anlamı verebilmek için özne değiştirilmektedir.

değirirken; *Almanya'da Köylüler Savaşı* adlı eserinde; Sudan'daki Mehdi'nin ayaklanmasını değerlendirirken vs. hep Dinin ezilenlerin de bayrağı ve örgütlenme biçimi, ezilenlerin partisi olarak ele alındığı görülür.

Tabii bu sadece kapitalizm öncesi ile ilgili değildir. İngiltere'deki *Selamet Ordusu*'nu değerlendiren satırlarda, hem belli bir sınıfın eğilimlerinin ve tepkilerin ifadesi hem de egemen sınıfların bunu nasıl kullandığının bir örneği olarak da dini ele aldığı görülür.

Özetle, din sınıflı toplumlarda sınıf mücadelesi içinde anlaşılır demektir klasik otantik Marksizm. Marks ve Engels, dinin sadece ezen sınıfların değil, esas olarak onlardan fazla ezilen sınıfların da bir mücadele aracı olduğunu söylerler.

Bu yaklaşım, bundan sonra Marksistlerin Din konusundaki katkılarının genel doğrultusunu belirlemiştir. Daha sonra gelen Marksistlerin neredeyse hepsi Din'in ezilen sınıfların mücadele aracı ve partisi olarak işlevi üzerinde durmuşlardır. Ernst Bloch, Kıvılcımlı, Michael Löwy bu alanda ilk verilebilecek örneklerdir.

Dikkat edilirse, bütün bu zikredilen kaynaklarda, din, sınıflı toplumlarda ve sınıf mücadelesi bağlamında ele alınmaktadır. Sınıf mücadelesi aracı da partiler veya tarikatlar olduğundan (Tarikatlar kapitalizm öncesinin partileriydi. Ya da tersinden partiler bugünkü modern, politik ve politik olmayan ayırımına dayanan toplumun (dinin) tarikatlarıdır.) din, *parti veya hareket* olarak ele alınmaktadır.

Klasik Marksizm'in din konusunda, dini sosyolojik bir olgu olarak ve sosyolojinin kavramlarıyla ele aldığı en ileri nokta, onu bir parti olarak, sınıf mücadelesinin bir biçimi ve aracı olarak ele almaktır.

Sınıf Mücadelesinin Bir İfadesi ve Aracı Olarak Din

Din'i sadece ezenlerin bir baskı aracı olarak değil; aynı zamanda ezilenlerin bir partisi ve mücadele aracı olarak görme yaklaşımı, Türkiye sosyalist hareketinde esas olarak güçlü bir damar olarak var olmuştur.

Bunda Kıvılcımlı'nın pek bilinmeyen ama derinden işleyen bir etkisi vardır. Bu dip akıntısı, bu damar, özellikle Gezi sürecinde, tekrar gün yüzüne çıkma olanağı da bulmuştur.

Kıvılcımlı'nın etkisi iki farklı kanaldan işlemiş ve ortaya çıkmıştır. Bir yandan anti-kapitalist Müslümanlar, kendi ulaştıkları sonuçların benzerlerine bir Marksist'in de yıllarca önce ulaştığını gördükleri, böyle bir damarın varlığını bildikleri için, o kanaldan³. Bir de Gezi'de yer alan, 68'in eski geleneklerini iyi kötü devam ettiren, Kıvılcımlı'nın bu mirasının bir şekilde tortusunun izleri olan radikal sol grupların Anti-Kapitalist Müslümanlara verdikleri teşvik, destek, koruma biçiminde sosyalistlerin içindeki kanaldan.

Kimsenin adını anmadığı ve belki de bilmediği Kıvılcımlı'nın ruhu, eleştirel ve devrimci Marksizm'in ruhu, Gezi'nin ruhuyla aynı telden çalıyor, onda rezonans buluyordu.

³ Örneğin birçoklarının yanı sıra şu zikredilebilir: İhsan Eliaçık, birkaç ay önce yapılan Kıvılcımlı Sempozyumu'na bir Kur'anı Kerim Müfessiri olarak Kıvılcımlı'yı ele alan bildirisiyle katılmıştı.

Yapı ve Özne Sorunu ve Din

Ne var ki, Marksizm'in Aydınlanmaya göre, ayırıcı özelliği sınıflar ve sınıf mücadelesi açısından tarihe ve topluma bakması değildir; toplumun *yapısına* ilişkin, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'nın Önsözü*'nde söyledikleridir. Marks'ın da belirttiği gibi, sınıflar ve sınıf mücadelesinin varlığı Marks'tan önce Aydınlanmacı veya burjuva Tarihçiler tarafından bulunmuştur. Marks'ın teorisi bunu içerir ama aşar. O Önsöz'de görüleceği gibi, toplumun *Yapısı'nın* analizidir ve bu *yapının tarihsel hareketi nasıl oluşturduğuna* ilişkin bir teoridir..

Bu teoriye göre, *Yapı içinde* din bir “*bilinç biçimi*” veya bazan da “*ideoloji*” olarak tanımlanarak, *üstyapının içine* yerleştirilmekte; bu bağlamda sınıf mücadelesine bağlanmaktadır.

Aslında sorun daha genel bir sorunun alt başlığı gibidir. Marks *Yapı'nın Tarihsel Hareketi* nasıl oluşturduğunu açıklarken, *Yapı'nın* nasıl tarihsel *Öznelere* dönüştüğü sorunuyla karşı karşıyadır. Yani *üretici güçler* gelişmelerinin belli bir aşamasında var olan *üretim ilişkileri* ve *üstyapıyla* çelişkiye düşüyorlar ve sonra bir *devrim* oluyor demekte Marks. Ama *üretici güçler* cansız nesnelere, sabanlar, traktörler, taş baştalar devrim yapamaz. Üretici güçlerin *bir grup insanın eyleminde ete kemiğe bürünüp toplumu değiştirmesi gerekir*.

Marks bu sorunu, “*devrimci sınıf en büyük üretici güçtür*” diyerek çözer.

İşte din de sınıf mücadelesi aracı olarak yapıya bağlanır, aynı çözüm çerçevesinde, bir bakıma onun alt başlığı olarak.

Ancak tıpkı yapının özneye bu şekilde bağlanmasının, çözdüğünden daha çok sorun yaratması ve bu sorunların klasik Marksizmi boğması gibi (Bu konuda “*Marksizmde Yapı ve Özne Sorunu, Eleştirisi ve Çözümü*” adlı yazılarımız incelenebilir.) din konusu da çözdüğünden çok daha fazla sorun yaratır. Aslında din teorisi konusundaki sorunlar özünde *yapı ve özne* konusundaki sorunların özgül bir görünümünden başka bir şey değildirler.

Din özgülündeki bu sorunlar kısaca söyle özetlenebilir.

Eğer din, bir “*bilinç biçimi*” ve/veya “*ideoloji*” dolayısıyla sınıflar ve sınıf mücadelesiyle ilgiliyse, sınıfsız toplumlarda, sınıflar olmadığından, tıpkı *devlet* olmaması gibi, *din* olmaması gerekir.

Ama sınıfsız toplumlarda da din vardır. *Dini sınıf mücadelesine bağlı olarak ele alma sınıfsız toplumdaki dini açıklamakta işe yaramaz ve bu açıklamanın çok temel bir yanlış içinde bulunduğunu gösterir*..

Bir başka sorun da şudur: Kapitalizm öncesinde neredeyse her şey dinseldir. Bugünkü toplumda ise sanki dinin pek işi ve yeri yok gibi görülmektedir. Kapitalizmin temel farkı nedir de böyle görülmektedir? Kapitalist veya Kapitalizm öncesi uygarlıklar, ikisi de sınıflı toplumlar olduğuna göre, modern toplumda dinin durumunu açıklamak için, sınıfların varlığından öte başka bir şey söz konusu olmalıdır.

Evet, *sınıf mücadelesi veya parti (tarikati)* anlamı, dinin bir başka ve sosyolojik kullanımıdır ama bu *yetersiz kalmaktadır* dinin ne olduğunu anlamakta.

Din kavramının, buraya kadar ele alınanlardan bir başka anlamı daha olması gerekir.

Nedir bu din? Bu önkilerin dışına taşan, onlardan farklı olan anlam nedir?

Modern Marksizm'in Klasik ve Otantik Marksizmden esas büyük farkı tam da bu noktadadır.

Şimdi bu anlama gelelim. Buna *dinin tüm üstyapı olarak tanımlanması* diyebiliriz.

Ama bununla ne kastedildiğın anlayabilmek için, *dinin tüm üstyapı olarak* veya *üstyapının bir unsuru olarak* (“*bilinç biçimi*”, “*ideoloji*”) görülmesinin farkını, yani *dinin iki farklı sosyolojik anlamını*, bunun için de *üstyapı* kavramının ne olduğunu kısaca ele almak gerekiyor.

Üst Yapının Tümü Olarak Din ve Üstyapının Bir Bileşeni Olarak Din

Her bilim üzerinde tüm diğer kavramların yükseldiğı bir takım temel kavramlara sahiptir. Örneğın fizikte, zaman, uzay, hız, ivme, kütle, enerji, ağırlık, hacim; biyolojide tür, popülasyon, sindirim, solunum, boşaltım, anabolizma, katabolizma, metabolizma, üreme gibi bazı kavramlar vardır. Sosyolojinin de çok temel kavramları vardır: üretici güçler, üretim ilişkileri, mülkiyet ilişkileri, (ekonomik) temel, üstyapı, ahlaki, hukuki, estetik, politik vs. gibi.

Aslında Marksist toplum teorisi çok basit ve sağlamdır. “İnsanlar varlıklarını sürdürebilmek için her şeyden önce yemek, içmek, giyinmek, barınmak zorundadırlar. Bunun için bir üretimde bulunurlar. Bu üretimi gerçekleştirirken kullandıkları araçlar ve yöntemler; üretkenlik düzeyini ve tüm iktisadi ilişkileri (üretim, tüketim, bölüşüm, dağılım, değışim) belirler. Hukuk, sanat, ahlak vs. gibi diğer toplumsal fenomenleri ve bunların farklarını anlamak için bu ekonomik temele bakmak gerekir.”

Marksizm bir tarih ve toplum teorisi olarak kabaca böyle özetlenebilir.

Yukarıda özetlenen, sınıflar ve sınıf mücadelesi paradigması içinde bir parti, ideoloji veya bilinç biçimi olarak Din'i ele alış, onu *üstyapının bir öğesi*, genellikle bir *ideoloji* veya “*bilinç biçimi*” olarak tanımlanır. Yani burada Din: ahlak, hukuk, sanat gibi, onlarla *aynı kategoriden*, onların *yanı sıra bir şey* olarak ele alınır.

Ancak bu ele alışın yukarıda değınildiğı gibi birtakım sorunları vardır ve çözdüklerinden daha büyük sorunları ortaya getirir.

Örneğın, eğer din bir “*bilinç biçimi*” ve/veya “*ideoloji*” ise, dinsizler “*bilinç biçimsiz*” ve/veya “*ideolojisiz*” mi oluyorlar?

“*Bilinç Biçimi*” ve/veya “*İdeoloji*” sosyolojik kavramlarsa, din de bunlarsa, en azından sınıflı toplumlarda, “*dinsizlik*” (“*ideolojisizlik*” veya “*bilinç biçimsizlik*”) mümkün olan bir durum olamaz. Çünkü kimse sınıflar dışı olamaz. Tıpkı ideolojisizlik olamayacağı gibi. Çünkü ideolojisizlik iddiasının kendisi bir ideolojidir.

Yani ahlaksızlığın da ahlaki bir olgu olması gibi; dinsizlik de dini bir kategori olmalıdır. Ama bu sadece *hukuki* bir kategori olarak mümkündür; yukarıda görüldüğü gibi, sosyolojik olarak değil. Din *hukuki bir kategori ise*, üstyapıya ilişkin *sosyolojik bir kategori değildir*.

Bir başka akıl yürütme, Din bir ideoloji ise, Faşizm, Komünizm, Liberalizm vs. ile aynı kategoriden bir şey demektir. O zaman kapitalizm öncesi sınıflı toplumlarda nasıl din varsa, bu ideolojilerin de olması gerekirdi, niye yoktular? Veya bunların olmaması gibi Dinin de olmaması gerekir.

Bir bilimin bütün kavramları birbiriyle iç tutarlılık içinde bulunmalıdır. Açık ki, dini bir bilinç biçimi veya ideoloji olarak tanımlamak, müthiş çelişkilere ve tutarsızlıklara yol açmaktadır.

Kavramların iç tutarlılığı açısından durum böyle.

Peki *olgular* bakımından ne alemde?

Olgusal düzeyde baktığımızda, din sadece bir ideoloji de değildir, klasik uygarlıklarda bile, insanların doğumundan, alacağı isme, mezarda nasıl yatacağından, nasıl ve ne zaman ne yiyeceğine veya yemeyeceğine, nasıl evleneceğine, boşanacağına, kazancını veya ürettiğini nasıl tüketeceğine, mirasının kime ve nasıl kalacağına; artı ürünün nasıl dağıtılacağına; iyi ahlakın ne olduğuna; sanatın nasıl olduğuna veya olması gerektiğine kadar, neredeyse tüm toplumsal üstyapı alanına giren her şey dinseldir.

Öte yandan sadece sınıflı toplumlarda ve uygarlıklarda böyle değil; tüm sınıfsız toplumlarda da böyledir. İdeolojinin sınıfsız toplumda olmadığı ve olamayacağını bir yana bıraksak bile din fiilen tüm toplumsal yaşamı düzenlemektedir.

Yani *olgular* da “*ideoloji*” veya “*bilinç biçimi*” kavramına sığmamaktadır. Hem dinin sınıfsız toplumda da var olması nedeniyle; hem de neredeyse tüm toplumsal ilişkilerin ve yaşamın dinsel olması nedeniyle.

Buralardan ilk elde şu sonucu çıkarmak gerekir: demek ki dini “*bilinç biçimi*” ya da “*ideoloji*” olarak tanımlamak, an azından din denen olgunun tüm yönlerini kapsamamaktadır.

Bir başka sonuç da şu olur: kapitalist veya modern toplumda antik veya sınıfsız toplumlarda bütün dinsel görünen alanlar din dışı görüldüğüne göre, bunu nasıl izah edeceğiz?

Bunlar gerçekten din dışı mıdır? Eğer öyle ise, modern toplumda neden böyledir?

Yok, öyle değilse, modern toplumda da din dışı görünenler dinselse bu din denen şey nedir? Modern toplumun bir dini var mıdır? Varsa bu din nedir?

Keza başka ikinci dereceden sorunlar da vardır. Din teori ve kavramımız bunları da açıklayabilmelidir. Örneğin birini belirtelim.

Eğer din bir ideoloji ise, sınıflar ve uygarlıklar Çin’den Magrip’e kadar her yerde var olduğuna göre, niye tek tanrılı dinler hep orta doğuda ortaya çıkmıştır? Niye Çin’deki dinler tanrısızdır da Hindistan’da binlerce tanrı vardır? Niye sınıfsız toplumlara hiç peygamber gelmemiştir. Eğer din bir ideoloji ise, niye bu ideoloji orada öyle burada böyle bir biçim almıştır?

Yani Din’i ideoloji olarak tanımlamak, elbet bazı toplumsal olguları anlamaya yaramakta ama çözer görüldüğünden daha fazla sorun ortaya çıkarmaktadır. Eksik veya yanlış olan bir şeyler

vardır bu tanımda. Ortada hala dinin kapsamına giren ama ideoloji veya sınıf mücadelesi aracı bir parti olarak din kavramının kapsamadığı bir yığın olay vardır. Bunlar nedir? Bunlar nasıl izah edilebilir?

*

Modern Marksizm'in katkısı ve cevabı tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır: Din tüm toplumsal hayatı düzenler, üstyapının kendisidir, tümüyle üstyapıdır; üstyapının somut olarak varolduğu biçimdir cevabını verir.

Din *tüm üstyapı*, bir toplumun üstyapısının somut biçimi olarak tanımlanırsa, yani toplumdaki, hukuki, siyasi, estetik, ahlaki vs. her şeyin ancak din içinde anlaşılabilceği; dinin *toplumun en temel bir yapı taşı* olduğu gibi tamamen farklı bir anlayış ve bakışa geçilirse bütün bu yukarıda bir kısmı sıralanan sorunların hepsi bir vuruşta çözülmektedir. Ayrıca dinle ilgisizmiş gibi görülen, *ulus, yapı ve özne, başka bir uygarlık* programı vs. gibi sorunları da bir vuruşta çözmektedir.

Ayrıca bu yaklaşım, bütün bilinenleri ters yüz eder. Bu ters yüz edişin çapını gösterebilmek için birkaç örnek verelim. Bunu bu önermeyi mantık sonuçlarına götürerek göstermeyi deneyelim.

Eğer din tüm üstyapı ise, bizzat din kavramının, bilim kavramının vs. kendisi de ancak dinsel olarak anlaşılabilir demektir. Yani din kavramımız da dinseldir, bilim kavramımız da dinseldir.

Hâlbuki klasik bakışta, dini inanç olarak tanımlarken, din kavramımızın ve bilim kavramımızın da bilimsel olduğunu düşünüyorduk. Dini bilim dışı olarak tanımlarken bilimsel olduğumuzu varsayıyorduk. *Bilim ve din zıtlık içinde koyuluyor ve kavranılıyordu.*

Ama Din tüm üstyapıdır önermesiyle birlikte, hiçbir şey bu sosyolojik analiz kavramının, yani üstyapının, yani dinin dışında olamayacağından, bilim kavrayışının da ancak dinsel olduğu ve olabileceği gibi bir sonuç çıkar. *Din bilim karşısında üstünlük kazanmakla kalmaz, bu kavram çifti arasındaki alışılmış zıtlık da ortadan kalkar.* Çünkü Dinin tümüyle üstyapı olduğu bilimsel bir önerme ise, bu önermenin kendisi de ancak bir din (üstyapı) içinde var olabileceğinden, bu durumda *din bir bilim, bilim bir din haline* gelir. Çünkü Dinin tümüyle bir üstyapı olduğu önermesi aynı zamanda Modern toplumun dininin yüzündeki peçeyi kaldırarak onun dinsiz gibi görünüşünün de din olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Bu önermenin kendisi de din dışı olamayacağından, ama aynı zamanda bir bilimsel önerme olduğundan, bu önerme aynı zamanda bilimsel bir din kuruluşunun ilk adımı olmaktadır. Yani *sosyoloji, toplumun hareket yasalarının bilgisine dayanan bir üstyapı (Din)* olmaktadır.

Bu noktada toplumun örgütlenmesi ilk kez bilinçsiz seziler ve tarihsel eğilimlerin bilinçsiz sembollerle ifadesi olmaktan çıkmakta ve toplumun biçimi bilimsel olarak belirlenmektedir. Akıl veya bilim *araçsal bir akıl* olmaktan çıkarak, bu sosyolojik önermeyle, *nesnel bir akla dönüşmektedir.*

Bir başka akıl yürütme.

Tüm üstyapı din ise, din de analitik kavram olan karşılığı olan üstyapı gibi her toplumda olmalıdır, o toplumun temel bir yapısıdır; toplum olmanın organik bir bileşenidir. O zaman modern toplumun da bir dini olması gerekir. Bu din nedir? Bu toplumun dinsiz gibi görünüşü; bizzat bu toplumdaki din tanımının kendisi bu toplumun dini olamaz mı? (Bu dinin neden modern toplumda bir hukuki inanç kavramı ile tanımlandığını hemen açıklar örneğin. Önceki dinlere inanç olarak, kişilerin özel sorunu olarak tanımlamak; bunun için de bir özel ve politik ayrımı yapmak modern toplumun dinidir. Yani böylece dinin neden hukuki olarak özele ilişkin, inanç anlamıyla tanımlandığının da bir sosyolojik açıklaması yapılmış olur.)

Bir başka sonuç.

Üstyapısal değişimleri anlamak için alt yapısal değişimlere bakmak gerektiği ilkesi uyarınca, bu, dinsel değişimlerin ve farkların maddi temeldeki, altyapıdaki değişimlere bağlı olarak anlaşılabilmesi anlamına gelir. Kaza, yine Marksizme göre, devrimler altyapıdaki değişimlerin üstyapıdaki karşılıkları anlamına geldiğinden, *devrimlerin din değişimleri olduğu ve olması* gerektiği gibi bir sonuç çıkarmak gerekir. Kavramların iç tutarlılığı bunu zorunlu kılar.

Hâlbuki klasik anlayışta, modern devrimler dine karşı yapılmış gibi görünürler.

Öte yandan klasik anlayışta tarih adeta *devrimsiz bir tarihtir*. Son birkaç yüzyılın devrimlerinden başa devrim yoktur.

Ama şimdi din değişimleri ve dinlerin yayılışları, devrimler olarak ortaya çıkmakta *dinler tarihi devrimler tarihi* olmaktadır.

Tabii tarih dinler tarihi olarak ortaya çıkınca *Peygamberler de devrimciler* olarak ortaya çıkmaktadır.

Sınıflar Mücadelesi Tarihi Olarak ve Dinler Tarihi Olarak Tarih

Bu bir kaçına değinilmiş sonuçlardan görülebileceği gibi dini sınıflar ve sınıf mücadeleleri paradigması bağlamında ele almakla; toplumsal yapı paradigması bağlamında ele almak, her ikisi de sosyolojik olmakla ve aynı “Din” kavramıyla karşılanmakla birlikte, çok farklı iki din kavramına dayanmak demektir. Ve toplumsal yapıya ilişkin olan ikinci ele alış hem dini, hem de tarihi ve toplumu açıklamak için çok daha geniş olanaklar sunmakla kalmamakta tarih ve toplum kavrayışında bir tür “*Kopernik Devrimi*”ne yol açmaktadır..

İlk biçimiyle (parti anlamıyla) din kavramı da yanlış değildir. Ama o başka bir içerikle yüklüdür ve çok sınırlıdır. Başka bir olguyu karşılamaktadır, sözcük aynı olmakla birlikte.

Bu fark şöyle bir formülasyonla da açıklanabilir. Klasik Marksizm, tarihi *sınıflar mücadelesi tarihi* olarak anlatır, ama bu tarihte sınıflar devrim yapamadığından, bu tarih devrimsiz bir tarih olarak kalır. Sadece bir parti işlevi görebilir din bu anlamda.

Tarihi yapının dönüşümü olarak ele aldığında, yani dini üstyapı olarak tanımladığında, bugünkü ulaştığı kavramsal düzeyde, yani Modern Marksizm’de, tarihi *dinler tarihi* olarak ortaya çıkar; Tarih dinler tarihi olunca da aynı zamanda tarih devrimler tarihi olur.

Klasik Marksizm’de *din sadece üstyapının bir ögesidir*, Modern Marksizm’de *üstyapının kendisidir*, tümüdür. Klasik Marksizm’in din kavramı yanlış değildir ama eksiktir, başka olguları din olarak tanımlamaktadır.

Ve bu yaklaşım, aynı zamanda Marksizmi inmelendirmiş *yapı ve özne* çelişkisini de bir vuruşta çözer. *Devrimleri sınıflar yapmaz*; insanlar bir dinden başka bir dine geçerek devrimleri yaparlar. *Yapı ve Özne, din aracılığıyla bir ve aynı olgunun ike farklı görünümü olarak ortaya çıkar, sadeleşir*. Din’in Üstyapının tümü olduğu önermesi, Sosyoloji’nin “*Evren Formülü*”, “*Herşeyin Kuramı*” ya da eski deyimiyile “*Birleşik Alanlar Kuramı*”dır; tıpkı fizikteki dört temel kuvveti bir ilkede toplayacak kuramı gibi.

Modern Marksizmin Ön koşulları: Aklinin ve Akıl Dışının Yer Değiştirmesi

Şimdi bu yeni Din Teorisine nasıl ulaşıldığı; nasıl bir birikimle bu sıçramanın mümkün olduğu konusuna kısaca değinelim.

En başta, yanlış veya doğru olduklarına ve neden ortaya çıktıklarına hiç girmeden, İnanç kavramının *hukuki ve epistemolojik* anlamlarını ele almıştık. İşte *bu anlamlara ilişkin* alt üst edici, adeta birer “*Kopernik Devrimi*” yapan gelişmeler olmadan bugünkü Modern Marksizm ortaya çıkamazdı.

Şimdi inancın bu farklı anlamlarının ters yüz oluşuna ilişkin olarak *zındık Marksizmin* yaptığı katkıları kısaca ele alalım⁴.

Önce, Epistemolojik ya da Felsefi diyebileceğimiz, *İnanç (Akli olan ve olmayan)* anlamı⁵ ve zıtlığındaki alt üstlüğü görelim.

Biri kapitalist toplumun akli görünüşünü; diğeri kapitalizm öncesi toplumda dinin akıl dışı görünüşünü sorgulayan birbirinden habersiz ama farklı çıkış noktalarıyla birbirini tamamlayan ve destekleyici sonuçlara ulaşan iki büyük teorik katkı veya ilerlemeyi zındık Marksizm iki ayrı koldan iki farklı uçtan yola çıkarak gerçekleştirdi.

Bilindiği gibi, Aydınlanma kendini akıl yerine koyuyor; kendisinin karşıtlığını inanç (Din, hurafeler vs.) ve “karanlık Ortaçağ” üzerinden kuruyordu. Kendisiyle akıl çağı başlıyordu.

Başlangıçta işler iyiydi, teknik gelişiyor, emek üretkenliği artıyor; bu da “pozitif bilimlere” ve akla olan inancı pekiştiriyordu.

Ancak faşizmin ortaya çıkışı, insanların en modern tekniklerle kitle halinde öldürülmeleri gibi olgular, bu iyimserliği derinden sarstı ve aklın egemenliği nasıl oluyor da öyle akıl dışı toplumsal ilişkilere ve acılara yol açıyor sorusuna yol açtı. İyimserliğin yerini kötümserlik

⁴ Dikkat edilirse olumlu olarak üç Marksizmden söz ediyoruz. Bunlar bir ve aynı marksizmin üç aşaması gibi görülmelidir. Klasik veya Otantik Marksizm; Zındık, Heteredoks Marksizm; Modern Marksizm. Modern Marksizm, Klasik Marksizm’in orijinal kavramlarına ve Zındık Marksizm’in katkılarına dayanarak şekillenmiştir. Onların devamcisidir. Zaten bu yazıda bu hikâye anlatılmaktadır.

⁵ Örneğin Sevan Nişanyan düzenlediği seminere “Akıl ve Din” başlığın koyuyor. Din inanç anlamında ve akılla zıtlık içinde ele alınıyor..

aldı; Devrimler “*lokomotifler*” olmaktan çıkıp “*imdat frenleri*” oldu⁶.

“*Frankfurt Okulu*” da denen “*Eleştirel Teori*”, yani Marksizm’in yaşayan eleştirel bir damarı, bu inanç karşısına koyulmuş aklın aslında **araçsal bir akıl** olduğu, bütün bu araçsal aklın, içinde doğru bir anlama sahip olabileceği, **nesnel bir akıl** bulunmadığını gösterdi.

Nesnel akıl, tümü kaplar, toplumun nasıl düzenleneceği, *toplumsal var oluşun hedefi ve anlamı* sorusuna bir cevaptır. Kapitalizm öncesi toplum ve o toplumda inanç denerek karanlıkla özdeşleştirilen Din, bilimi ve bilgiyi nesnel akla (Toplumsal düzene) göre tanımlar ve anlamlandırır, en azından böyle bir çabadır. Bu anlamda bir iç tutarlılığı vardır.

Ama nesnel akıl, (objektif idealizmdeki “*Demiurgos*”; Hegel’deki “*Mutlak Ruh*”); ortadan kalktığı an (“*Tanrı Öldü*” Nietzsche), tek tek her şey kendi içinde çok akli ve bilimsel olabilir ama tümlük olarak toplum, fiilen tamamen kara ve kapitalist anarşiye göre şekillenir; amaç ve anlam bunlar olur. Tanrı (din) artık sermayenin ve karın hizmetindedir, kapitalizm öncesinde kar bile tanrının hizmetinde olduğu iddiasındadır ve ancak öyle var olabilir.

Yani bir fabrikayı son derece rasyonel planlayabilir ve orada hiç kayıp vermeden, son derece efektif ve emek üretkenliği yüksek üretim yapabilirsiniz. Ama yaptığınız üretim, toplumsal olarak saçma ve insanlığa zararlı bir şey olabilir. Yaşadığımız toplumda otomobillerden reklamlara kadar her şey böyledir. Bu rasyonalizm (akıl, bilim), insanları rasyonel yöntemlerle fırın ve gaz odalarında yok etmenin bir aracı olur. Gaz odaları son derece akli ve bilimsel olarak örgütlenmişlerdir. Hitler’in yaptığı tamı tamına buydu. *Araçsal Akıl*’dan (pozitif bilimler) “*doğru bir hayat*”ın nasıl olacağına dair hiçbir sonuca ulaşamaz. “*Yanlış bir hayat da doğru yaşanamaz.*” (Adorno)

Yani Aydınlanma’nın epistemolojik iman ve akıl zıtlığındaki, aklın aslında akıl dışına vardığı, “aklın” ya da “bilim”in, o saçma dediği, “inanç” dediği dinlerden bile daha saçma sonuçlara yol açtığı, *zındık Marksistlerce* ortaya çıkarılmış bulunuyordu. *Epistemolojik*, dinle (inançla) zıtlık içindeki, *akıl* kavramı, *sosyolojik* olarak *akıl dışı* sonuçlara yol açıyordu. Sosyolojik olarak akli olmak ile epistemolojik olarak akli olmak çok farklı şeylerdi. Aydınlanma Sosyolojik bir olgu olan Din’e epistemolojik bir anlam vererek ve bu anlam kaymasıyla onu lanetliyerek; sosyolojik olarak dinin ne olduğunu açıklayamadığı için, lanetlediğinin lanetine uğruyor; kendisi epistemolojik olarak akli temsil ederken sosyolojik olarak akıl dışına düşüyordu. Ceza suçun cinsindedir.

*

Bir yanda Eleştirel Teori, Aklın Akıldışı olduğunu gösterirken; diğer yanda Kıvılcımlı Akıldışı denerek lanetlenmiş Dinin akli olduğunu göstererek; aynı yolu tersinden; tünelin öbür ucundan katederek ilişkiyi ters yüz ediyordu.

Kapitalizm öncesi toplumda da her şey dinseldir. (Kapitalizmde de öyledir ama bu bir üstyapı olarak din tanımıyla görülebilir hale gelir. Teorinin evrimini anlattığımızdan, o dönemde böyle görülmediği için bu ifadeleri kullanıyoruz). Dinin ne olduğunu anlamadan kapitalizm

⁶ Marks “*Devrimler tarihin lokomotifleridir*” diyordu; buna karşılık Benjamin “*Devrimler Tarihin imdat frenleridir*”

öncesi toplumu anlamak olanaksızdır. Kıvılcımlı ise kapitalizm öncesi toplumların hareket yasalarını bulmaya çalışıyordu. Bu nedenle, kapitalizm öncesi tarihin ve toplumların yasalarını inceleyen Kıvılcımlı, din ile her adımda karşılaşmak durumundaydı. Dinin ne olduğuna bakınca, klasik Marksist geleneğe uygun olarak onu sosyolojik bir olgu olarak ele alınca, en saçma gibi görünen şeylerin bile son derece rasyonel bir açıklaması olduğu sonucuna ulaştı. Bunu örneğin birçoklarının yanı sıra, İslam Tarihi ve Kuran üzerinden, örneğin en akıl dışı gibi görünen Allah'ın sıfatlarını (“*Esmâ ü'l hüsnâ*”) yorumlayarak gösterdi.

Sorun o saçma gibi görünenleri tarihsel bağlamı içinde bir sosyolojik olgu olarak ele almakta toplanıyordu.

Örneğin, Cennet hikâyesi bilinir. Bu hikayeden hareketle, İnsan Adem'den değil maymundan geldi türünden, inanca (imana) karşı akıl zıtlığı içinde itirazlar yapılır. Ama Cennet hikâyesi, akıl inanç zıtlığında bir epistemolojik örnek değil; sosyolojik bir olgu olarak ele alınıp da şifreleri çözüldüncé, Cennet'in sınıfsız ve kitapsız (yazıyı, bilimi bilmeyen toplum) bir toplumun masumiyetini; Bilgi ağacının meyvesini yiyince cennetten kovulmanın uygarlığa, bilgiye ve sınıflı topluma geçişi temsil ettiği vs. görülür. Böylece saçma gibi, ancak inançla kabul edilebilir gibi görünenin, gerçek tarihsel sürecin aslına sadık ama çocuksu; ama son derece akli ve akılla kavranabilir bir tasviri olduğu görülür.

Böylece bu sefer, Aydınlanma'nın “Ortaçağ karanlığı” ile özdeşleştirip, inanç, dolayısıyla akıl dışı olarak tanımladığı din, tamamen akli bir olgu olarak ortaya çıkar. Epistemolojik olarak akıl dışı denén *sosyolojik olarak aklidir* artık. *Tanrı doğa ve toplum yasalarını ifade eder*; Tanrı, toplumun amacını ve anlamını temsil eden “*nesnel akıl*”dır.

Yani zındık Marksizm'in Kıvılcımlı damarı da bu sefer öbür uçtan yola çıkarak *akıl dışının akli* olduğunu göstermiştir. Bir taraf (Eleştirel Teori) modern toplumda (kapitalizm) nesnel aklın yokluğunu gösterirken diğer taraf (Kıvılcımlı) Kapitalizm öncesi toplumda, *inancın* (dinin, tanrının vs.) *nesnel akıl* olduğunu göstermektedir.

Akıl ve inanç (din) zıtlığı, zındık Marksizmin iki ateşi arasında kalmıştır. Frankfurt okulu aklın (Aydınlanmanın) altını oyarak; Kıvılcımlı inancın (dinin) altını oyarak, bu zıtlığın yanlışlığını kavramanın yollarını açmıştır..

Özetle, Aydınlanma'da ve ona dayanan klasik Marksizm'de, bir yanda akıl ya da bilim, diğer yanda inanç ya da din varken; şimdi Kıvılcımlı ve “Frankfurt Okulu” gibi inançsız (kâfir) ve bilimsel Marksistlerin bu katkılarıyla, Modern Marksizm'de, akli olan akıl dışı; akıl dışı olan akli olarak ortaya çıkmıştır. Din konusunda klasik bilgi ve tartışmalardaki her şey ters yüz olmuştur.

Politik Olan ve Olmayan Ayrımının Normatif Karakteri

Benzer bir ters yüz oluş, *hukuki anlamıyla inanç, yani din* kavramında da gerçekleşir. Bu sefer bir yanda gerçek bir Kopernik Devrimi geçiren *ulus teorileri*, diğer yanda yine Kıvılcımlı vardır. Kıvılcımlı'da kalmıştık, bu sefer Kıvılcımlı'dan başlayalım.

Kıvılcımlı'nın katkısı yukarıda anlatılanla sınırlı değildir. Kıvılcımlı kapitalizm öncesi toplumları ve onlarda dinin muazzam etkisini incelerken, dinin sadece bir parti veya ideoloji işlevi görmediğini, aynı zamanda neredeyse *bütün toplumsal ilişkileri* de düzenlediği türden sonuçlara ulaştı. Örneğin Osmanlı toprak düzenini düzenleyen dindi. Yani din “öte dünyayla” değil, *bu dünyadaki düzenle* ilgiliydi. Ve sadece ideoloji veya bir parti işlevi görmüyordu., Örneğin İslam'ı bilmeden Osmanlı toprak düzeni açıklanamazdı. Yani din sadece özele ilişkin değildi. *Devlet ve mülkiyet hatta üretim ilişkileri, yani altyapı, din (üstyapı) olmadan açıklanamıyordu.*

Kıvılcımlı neredeyse bir toplumsal düzenin tümüyle dinsel bağlamda anlaşılabilceğini olgu düzeyinde göstermiş olmakla birlikte (Özellikle Kıvılcımlı'nın “*Osmanlı Tarihinin Maddesi*” adlı eseri zikredilmelidir.) hiçbir zaman bu sonucu, dinin tüm üstyapının kendisi olduğu sonucunu çıkaramadı, bu genellemeyi yapmadı⁷ veya yapamadı. Yapamadı ama *dinin özele ilişkin olarak sınırlanamayacağı yönünde bir kavrayışı yerleştirdi.*

Kıvılcımlı özele ilişkin denin, özele ilişkin olmadığı kavrayışını pekiştirirken, ulus teorilerindeki alt üstlüğü yapanlar da, *politik olanın, ya da ulusun, din gibi bir “cemaat” olduğu yönünde bir sonuca* ulaşıyorlardı.

Klasik Marksizm, ulusu insanların kabul ve bilinçleri dışında, tıpkı sınıf gibi var olan bir gerçeklik ve ulusu da sınıf gibi sosyolojik bir kavram olarak ele alıyordu. Örneğin Stalin'in ulus tanımı vs. hep böyle gizli bir varsayıma dayanırlar. Ulus tanımlarının veya teorilerinin farkı, tıpkı sınıf gibi, insanların kabulleri dışında nesnel olarak var olduğu varsayılan, ulusu tanımlayan özelliklerin neler olduğu noktasındaydı.

Sorun, kabullerden bağımsız olarak var olan, sınıf gibi şeyin (ulusun) ne olduğunu çıkarmak, onu tanımlamaktı. Ancak bütün çabalar, tutarlı bir ulus teorisi kuramamış ve ulusun ne olduğunu tanımlayamamıştı.

Seksenli yılların başında E. Gellner, B. Anderson, E. Hobsbawm gibi sosyolog ve Marksistler Ulus üzerine teorik çalışmalarda tam anlamıyla bir “*Kopernik Devrimi*” yaptılar.

Buna göre, *Ulus sınıflar gibi değil, dinler gibi bir toplumsal olguydu.* Diğer bir ifadeyle *uluslar olduğu için ulusçular değil, ulusçular olduğu için uluslar vardı.* Ulusu diğer dinsel cemaatlerden ayıran *politik bir cemaat* olmasıydı. Yani dinle özdeşleşmiş cemaat kavramı politik olmayanla bağlantılı iken, burada politik olan da cemaat olarak; din gibi bir şey olarak ortaya çıkıyordu. Ya da tersinden ifade edersek, politik olmayan (inanç) olarak tanımlanmış

⁷ Kıvılcımlı biraz da bu genellemeyi yapıp dinin ne olduğunu doğru biçimde tanımlayamadığı için, toplumdaki dinin önemi nedeniyle bu öneme uygun bir açıklama bulma zorunluluğu, onu dinin köklerinin “*insan beyninin derinliklerinde*” olduğu türünden sonuçlara ulaşmasına yol açtı. Maymundan insana geçişle ilgili araştırmaları incelerken ve kısmen de kendi çıkarsamasıyla, Din'in insanın insan olma sürecinde önemli işlevleri olduğu, bilinç bilinçaltı çelişkilerinin oluşmasının dinle bağlantılı olduğu gibi sonuçlara kadar gitti. (Ki uzunsüre biz de bunları önemli katkılar olarak görüyorduk.) Bu nedenle, dinin köklerini “*insanın beyninin derinliklerine*” kadar götürdü. Yani dinin Biyolojik temelleri olduğu gibi (Mantık sonuçlarına ulaşırsa, bir tür “din geni”, veya “tanrı geni” demektir bu) bir görüşe kadar vardığı bile söylenebilir. Biz bunu yanlış görüyoruz. Ama bu apayrı bir yazının konusudur. İlerde zamanımız olursa bu konuyu ele almayı düşünüyoruz.

din, Şimdi karŐımıza ulus kılıĝında politik olan olarak çıkıyordu.

Kıvılcımlı, *Din'den hareketle politiĝe*; Ulus teorileri ise, *politikten hareketle dine varıyorlardı*.

Böylece hukuki olarak inanç anlamıyla din kavramı da iki ateŐ arasında kalmıŐ ve dini böyle anlamlandırmanın anlaşılmaZlıĝı ortaya çıkmıŐtı.

*

Ulus teorisiyle ilgilenenlerce atılan adım, yapılan devrim gerçekten çok büyüktü, ama bu keŐfin çok temel bir hatası bulunuyordu. Ulusun politik bir cemaat, dinlerin politik olmayan cemaatler olduĝunu söylerken, politik ve politik olmayan ayrımını analitik ya da sosyolojik bir ayrım gibi ele alıyor ve tanımını böyle yapıyordu.

Örneĝin Gellner'in yaptığı ve diĝerlerince de paylaŐılan, "*ulusçuluk, ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesini savunmaktır*" tanımına bakılabilir.

Bu tanımın sosyolojik bir tanım olması için, "*politik olan*" tanımındaki politik kavramının sosyolojik yani analitik bir kavram olması gerekir. Hâlbuki burada politik kavramı da *normatiftir*. Toplumsal ilişkileri belirlemeye yarar. Yani aslında modern toplumun örgütlenmesinin bir ayrımıdır. Yani politik ve politik olmayan; diĝer bir ifadeyle inanç veya inanç olmayan ayrımı analitik deĝil; normatif ya da hukuki bir ayrımdır. Yani aslında, *modern ulus teorilerinin ulusuluĝa ilişkin tanımı da ulusçu bir tanımdır*.

Kullanılan kavramların *analitik (sosyolojik) veya normatif (hukuki) olup olmadıĝının analizi* dinin ne olduĝunu, tümüyle üstyapı olduĝunu anlamayı saĝlayan en kritik adım oldu. Ama bu adım, zındık Marksizm'in yukarıda kısaca özetlenen katkıları olmasaydı, atılamazdı.

Analitik ve Normatif Kavramlar Ayrımı, Marksizm ve Din

Bütün bu birikimler, bir Din teorisinin oluŐumunu mümkün kıldı. Ama bunun gerçekleşebilmesi bir başka ayrımın farkına varılması sayesinde mümkün oldu. O da *analitik kavramlar* ile *normatif kavramların*; Toplumunu *analiz etmeye*, anlamaya yarayan kavramlar ile düzenleyen, sınırlarını ve *iliŐkilerini belirleyen* kavramların, aynı sözcüklerle ifadelerine raĝmen farklı anlamlarının ortaya çıkarılması, bu ayrımın yapılması sayesinde mümkün oldu.

Gerek din, gerek ulus konusunun sosyolojik olarak özölememesinin nedeni, normatif (ilişkileri ve sınırları düzenleyen) kavramların analitik (toplumsal ilişkileri açıklayan) kavramlar olarak ele alınmasıyla ve bu farkın görölmemesiyle ilgiliydi.

Din'i inanç olarak tanımlamak, normatif bir din tanımıydı; ulusu bir tarih, coĝrafya, dil, ortak yaşantı, kader vs. birliĝi olarak tanımlamak da normatif bir ulus tanımıydı. Din veya ulus sayılmanın koŐullarıydı bunlar. Dolayısıyla toplumsal ilişkileri düzenledikleri ve sınırları belirledikleri için, modern toplumun dininin (aydınlanmanın veya onun gerici biçimi olan ulusuluĝun) tanımlarıydılar.

Tam da bu nedenle bir din ve ulus teorisi yoktu. Bu ayrımın yapılması, bu kavramların analitik deĝil, modern toplumu düzenleyen kavramlar olduĝunun anlaşılması, bu kavramların

egemenliğinden kurtulmayı mümkün kılıyordu. Tam da bunların normatif olduğunun anlaşılması aynı zamanda modern toplumun dininin anlaşılması; dinsizlik gibi görünenin de din olduğunun anlaşılması anlamına geliyordu. Böylece tarihin modern tarih dâhil dinler tarihi olduğu somutluk kazanmış oluyordu.

Din ve ulus tanımlarının normatif tanımlar olmasının keşfi, bu tanımların tarihsel anlamı ve işlevinin ne olduğu sorusunu sorma ve açıklama olanağını ortaya çıkarıyordu.

Örneğin dini inanç olarak tanımlama ile tek tanrıya inanma, aynı tarihsel soruna, farklı koşullarda verilmiş iki farklı cevap ve çözüm olarak ortaya çıkıyordu. Bu ayrım totemlere tapılan bir dünyada Allah'ın gördüğü eşitleyici işlevi, yeryüzünü uygarlıkların ve onların dinlerinin kapladığı bir çağda görüyordu.

Böylece politik ve politik olmayan ayrımı; modern toplumun dini (Buna aydınlanma denebilir); politik olanın ulusal olanla çakışması ilkesine dayanma (yani ulusçuluk) da bu dinin reaksiyoner ve karşı devrimci bir biçimi olarak sosyolojik bir tanıma kavuşabiliyordu.

Tabii böylece program sorunu da, klasik, dini normatif olarak tanımlayan, din ve devlet işleri ayrımı basitliğinden ve bunun burjuva ufkundan sıyrılıp; bu karşı devrime karşı *demokratik* (ulusal olanı bir dil, din, tarih vs. ile tanımlamaya karşı tanımlama) ve *evrensel* (nasıl tanımlanırsa tanımlansın ulusal olanı özel olarak tanımlama) programatik çözümlere; ama önceki klasik tanım ve anlayışları alt üst eden çözümlere ulaşabiliyordu.

Maalesef modern Marksizm'in bu Din veya Üstyapı veya Ulus teorisi dünyada henüz bilinmemektedir ve Türkiye'de susuşla yok sayılmaya çalışılmaktadır.

Ancak er veya geç kendini kabul ettirecektir. Bu muhtemelen var olan sosyalist kuşakların biyolojik ömürlerini tamamlayarak yok olup gitmeleriyle gerçekleşecektir. En azından şimdiye kadarki bütün tarihsel tecrübe, yeni teorilerin kabul ve yayılmalarında böyle bir eğilimin varlığını göstermektedir.

Türkiye Solu Kavramı

Türkiye Solu ve Marksizm'in Dine bakışıydı bu yazının konusu.

Marksizm'in yukarıda özetlenen dine bu bakışı da, bunun ortaya çıkışına muazzam bir katkı olan Kıvılcımlı da Türkiye Solu kavramına dâhildir; bunları susarak ve yok sayarak yok etmeye çalışanlar da Türkiye solu kavramına dâhildir.

Böylesine birbirine zıt anlayışların aynı kavram içinde toplanabilmesi, aslında bu kavramın hiçbir özsel ve bilimsel değeri; analitik değeri olmayan bir kavram olduğunu gösterir.

Türkiye Solu kavramının özsel ve bilimsel bir değeri olsa, yani belli görüşler ile bir ilişkisi ve olsa, din anlayışlarından ve tanımlarından biri olduğunda diğeri olamaz. Dinin analitik tanımıyla epistemolojik veya hukuki tanımının bir arada olamayacağı gibi.

Ama dinin epistemolojik veya hukuki olarak tanımlanmasının kendisi; sosyolojik olarak bir dindir.

“Türkiye Solu”nun da sosyolojik bir olgu gibi tanımlanması, sosyolojik olarak, sosyolojik

olmayan kavramlarla sosyoloji yapmak; yani bugünkü egemen gerici ulusları ve ulusçuluğu fiilen savunmak demektir.

Modern Marksist bir din kavramına dayanan bir akım, bir parti, bir görüő “Türkiye solu” olamaz.

Türkiye solu ise, yani Türkiye’ye ilişkin bir program öneriyor ve ufku onunla sınırlıysa Marksist olamaz.

Yukarıda açıklanan teorik temele göre, Türkiye veya herhangi bir yerde, Marksist olmanın asgari koşulu; ulusal olanın bir dille, dinle, tarihle, toprak parçasıyla tanımlanmasını reddetmek ve ona karşı mücadele etmektir. Yani ulusun Türklük veya Türkiye ile tanımlanmasına karşı mücadele etmektir.

Bu mücadeledeki özne, kendini kendisine karşı mücadele ettiği şeyle tanımlamaz.

“Türkiye Solu” kavramı: “Lat, Mena, Uzza vs. totemlerine tapanlar İslam’ı” gibi, veya “köşeli daire” gibi bir oksimorondur.

20 Eylül 2013 Cuma